

EN FEMINISTISK REFLEKTION OM KÄRNVAPENNEDRUSTNING OCH FÖRÄNDRING

■ Emma Rosengren

- Doktorand i internationella relationer vid Institutionen för ekonomisk historia och internationella relationer, Stockholms universitet

Kontakt: emma.rosengren@ekohist.su.se

INTRODUKTION

Få saker verkar cementera konservativa uppfattningar om genus så mycket som säkerhetspolitik. När Sveriges utrikesminister Margot Wallström (s) lät meddela att hon ville ansluta Sverige till ett internationellt förbud mot kärnvapen – ett förbud som den svenska regeringen varit med och förhandlat fram – drabbades konservativa debattörer av kollektiv hysteri. Än värre blev det när det blev känt att Donald Trumps försvarsminister hotat försvarsminister Peter Hultqvist att ett svenskt under-tecknande av kärnvapenförbudet kunde komma att riskera framtida relationer med Nato. I den här artikeln ges en feministisk reflektion om hur vi kan förstå motståndet mot kärnvapennedrustning och vurmandet för det manliga beskyddets logik.

Den 7 juli 2017 enades en majoritet av FN:s medlemsstater om ett förbud mot kärnvapen, trots att kärnvapenstaterna inte deltog i förhandlingarna. Sveriges utrikesminister Margot Wallström meddelade strax därpå att den svenska regeringen skulle utreda konsekvenserna av en svensk anslutning till förbudet, med sikte på ratificering.¹ Detta öppnade upp för en intensiv debatt. Även om utrikesministern fick stöd från organisationer i det civila samhället, som några månader senare fick Nobels fredspris för sina insatser,² mötte hon massiv misstro och kritik. Som feministisk forskare om internationella relationer, med fokus på svensk säkerhetspolitik, nedrustning och kärnvapen under det kalla kriget, slog det mig hur

kritiken mot Wallström ljuder som ett eko av misogynna röster från den svenska kärnvapendebatten på 1950-talet. I den här artikeln använder jag mediedebatten om kärnvapenförbudet som empirisk lins för att resonera kring hur kärnvapen och nedrustning kan förstås utifrån ett feministiskt perspektiv.³

Återblick

Kärnvapen har en särskild plats i svensk säkerhetspolitisk historia. Samma år som USA bombade de japanska städerna Hiroshima och Nagasaki påbörjades kärnvapenforskning i Sverige. Programmet var dock hemligt, och först i början av 1950-talet kom frågan att nå en bredare allmänhet och en intensiv debatt tog fart.⁴ Bland de främsta förespråkarna fanns Överbefälhavare Nils Swedlund. Högerpartiet var också positiva, liberalerna var försiktigt positiva och centerpartiet intog en avvaktande hållning. Regeringspartiet Socialdemokraterna var djupt splittrat. 1958 bildades Aktionsgruppen mot svensk atombomb (AMSA), som tillsammans med det socialdemokratiska kvinnoförbundet (SSKF) under ledning av Inga Thorsson, som ofta beskrivs som motståndarsidans ledare, drev en intensiv kampanj mot svenska kärnvapen.⁵

Trots att feministisk forskning har vunnit mark inom en rad akademiska discipliner råder brist på forskning om genus och kärnvapen, både i Sverige och internationellt. Den svenska forskning som är relevant i sammanhanget berör framförallt frågor om kärnvapen,

politiskt aktörskap och kön. Historikern Anna-Greta Nilsson Hoadley menar att SSKF:s handlingsutrymme var begränsat och att de mötte starkt internt motstånd.⁶ Historikern Gunnel Karlsson förklarar att detta motstånd uppstod för att de agerade som kvinnor inom ett område som tidigare varit förbehållet män - försvarspolitik.⁷ Ett exempel på detta var reaktionerna som följde när Thorsson i februari 1956 informerade partistyrelsen att SSKF var mot svensk kärnvapenanskaffning. Per Edvin Sköld anklagade henne för att föra "ett mera affektivt än ett genomtänkt argument". Statsminister Tage Erlander vädjade till Thorsson att ändra uppfattning, och riksdagsledamot Ragnar Lassinantti sade sig tro "att liksom i så många andra kritiska situationer kvinnorna även i denna fråga kommer att följa karlarna". Enligt honom fanns det ingen anledning att "gå på två linjer".⁸ Vad dessa reaktioner visar är att Thorsson framställdes som mer känslös än rationell, att det var hon som skulle ändra ståndpunkt, att den manliga normen skulle hållas intakt. I en rapport skriven för *Weapons of Mass Destruction Commission* argumenterar tre genusforskare att kärnvapen förväntas diskuteras på ett "rationellt" sätt. Den rationella logiken är enligt dem kopplad till en maskulin identitet, medan motsatsen, att ge uttryck för känslor, förknippas med en feminin identitet. Givet ett maskulint tolkningsföreträde och en nedvärdering av det som förknippas med kvinnor, avfärdas och ignoreras argument som avviker från den rationella logiken.⁹

Allteftersom debatten om de svenska kärnvapnen fortlöpte la motståndarna fokus vid de internationella förhandlingar om nedrustning som den svenska regeringen var engagerad i. Detta var i en tid då formella förhandlingar om förbud mot spridning av kärnvapen var i sin linda.¹⁰ Det dröjde dock fram till 1968, då Sverige skrev under icke-spridningsavtalet om kärnvapen (NPT) som de svenska kärnvapenplanerna helt övergavs. När Sverige skrev under NPT var det som historikern Karl Molin skriver "den odisciplinerade oppositionen som 'fick rätt'".¹¹ Nedrustning kom att bli en central del i den aktiva utrikespolitik som tog form under statsminister Olof Palme. Det var först efter det kalla krigets slut som engagemanget klingade av. När Wallström tillträdde som utrikesminister och deklarerade en feministisk utrikespolitik uppstod dock mö-

jlighet för detta att ändras. Wallström tillsatte en särskild delegation om folkrätt och nedrustning på UD, med representation från såväl försvarsdepartementet och försvarsmakten som akademien och civila samhällets organisationer. Jag tolkar det som en intention att återigen prioritera nedrustning inom den svenska utrikespolitiken.

Den farliga naiviteten

Tillbaka till 2017. I sin vilja att ansluta Sverige till kärnvapenförbudet placerade Wallström frågan i en historisk kontext av aktivt nedrustningsengagemang: "Sedan vi tillträdde har regeringen återigen placerat Sverige i centrum för det globala nedrustningsarbetet. Samtidigt som vi bygger upp vår egen konventionella militära kapacitet och utökar mellanstatliga samarbeten så är vi medvetna om betydelsen av dialog, diplomati och arbete för fred. En kärnvapenfri värld uppnås inte med naivitet eller passivitet utan genom en balansgång mellan pragmatism och tydliga ideal."¹² Här ryms en historisk hänvisning till den nedrustningspolitik som tidigare har drivits. Hon betonar också att detta inte ska tolkas som naivt eller passivt. Reaktionerna lät dock inte vänta på sig. "Margot Wallström är naiv om kärnvapen". Så löd rubriken för Expressens ledare den 29 augusti 2017. I ljuset av Nordkoreas missilttest ses Wallström som "världsfrånvärd" när hon vill ansluta Sverige till kärnvapenförbudet.¹³ Moderaternas delegationsledare i Europaparlamentet Gunnar Hökmark använde liknande vokabulär i ett debattinlägg i Aftonbladet. Förutom att vara naiv menade han att Wallström var världsfrånvärd, och i sin naivitet farlig.¹⁴ Kristdemokraterna Mikael Oscarsson och Sofia Damm skrev att "Den internationella maktbalansen riskerar att hotas av en naivitet kring kärnvapen och en krass, säkerhetspolitisk verklighet."¹⁵ Ledaren i Sydsvenskan slog fast att "Landets säkerhet måste gå före en visserligen vacker men orealistisk vision."¹⁶ Naiv, världsfrånvärd och orealistisk, det är så Wallström beskrivs.

Feministiska forskare har visat att begrepp som naiv och orealistisk historiskt har kopplats samman med att vara kvinna, ett feminiserat attribut förenat med känsla. Att vara realistisk å andra sidan kopplas till

naivitetens motsats, till det rationella och förnuftiga. Dessa begrepp har knutits samman med att vara man, och kan ses som maskulint kodade i sin användning över tid. På liknande sätt finns en historisk uppdelning mellan det som ses som "mjukt" och "hårt". Det mjuka knyts samman med känsla och femininitet, det hårda med förnuft och maskulinitet. Det finns ingen nödvändig konsekvens i detta, utan det kan ses som ett generaliserat och förenklat mönster. Dessa föreställningar är dock etablerade. I ett försvar av regeringens inställning till kärnvapenförbudet skriver Olov Abrahamsson vid Norrländska Socialdemokraten: "Svensk utrikes-, säkerhets-, och försvarspolitik handlar inte om antingen-eller utan om både-och. Den måste rymma både mjukt (som arbetet för fred, diplomatiska lösningar och kärnvapenedrustning) och hårt (som att stärka det egna försvaret och utveckla militära samarbeten med andra länder)."¹⁷ I sitt försvar av Wallströms linje återskapar han kopplingarna mellan kärnvapenedrustning och mjukhet å ena sidan, och försvar och hårdhet å andra sidan. Dessa associationer fanns innan Wallström skrev sitt debattinlägg, och de reproducerades i reaktionerna som följde.

Vad är det då som kritikerna är så rädda för? Den huvudsakliga farhågan i det undersökta materialet handlar om Sveriges möjlighet att samarbeta med/gå med i den militära försvarsorganisationen Nato. Wallström argumenterade i sitt första debattinlägg att förbudet inte skulle påverka relationerna med USA. Dock fick ett brev från USA:s försvarsminister James Mattis till Sveriges försvarsminister Peter Hultqvist kritikerna att hävda motsatsen. Enligt SvD varnar Mattis för att "ett svenskt-amerikanskt samarbete på försvarsområdet försvåras om regeringen skriver på konventionen".¹⁸ I ett debattinlägg skriver de moderata debattörerna Karin Enström och Hans Wallmark: "Kärnvapenedrustning är viktig men vi har under en längre tid varnat för att konventionen om förbud av kärnvapen riskerar att skada Sveriges relationer. Bland annat uppges det finnas ett brev från USA:s försvarsminister James Mattis som bekräftar våra farhågor. Enligt media kommer den svenska relationen till Nato och viktiga länder att påverkas negativt om Sverige under-tecknar konventionen." Vidare menar de: "I en orolig omvärld måste Sveriges säkerhet stärkas. Då gäller det att värna vårt lands handlingsfrihet."¹⁹ Även om de ser

kärnvapenedrustning som ett viktigt mål, finns det annat som är överordnat. Sveriges möjlighet att vara med i Nato, och att därigenom ta del av en beskyddsdoktrin förankrad i kärnvapeninnehav, verkar vara ett överordnat mål. När kärnvapenivrarna på 1950-talet argumenterade för att behålla kärnvapenprogrammet framhöll de just handlingsfrihet som ett huvudargument. Sverige skulle behålla möjligheten att skaffa kärnvapen om så krävdes. Idag är handlingsfriheten att gå med i Nato det som dominerar. Det paradoxala i att bibehålla handlingsfriheten och samtidigt basera det egna agerandet på uttalanden av ett annat lands regeringsrepresentant förblir oproblematiserat.

Föreställningar om genus, vad det betyder att vara kvinna, man eller inget av det skiljer sig åt världen över, i olika tidsepoker och i skilda kontexter. Det verkar dock finnas vissa saker som är svåra att rubba. I min forskning har jag flera gånger förundrats över styrkan i vad statsvetaren Iris Marion Young kallar för "the logic of masculinist protection", det manliga beskyddets logik.²⁰ Young hävdar att försvarspolitiska doktriner avspeglar konservativa familjeideal. I familjen har mannen historiskt agerat som beskyddare genom att vara huvudsaklig försörjare och garant för familjens säkerhet, och i staten har han agerat som beskyddare genom sin medverkan i armén. Dessa roller spåras till relationella föreställningar om mäns styrka, mod och ansvar, och kvinnors förmodade behov av beskydd. Den starke mannen agerar, den svaga kvinnan är passiv. Han beskyddar henne, hon vill ha hans beskydd. Liknande dikotomier återfinns på flera platser i internationella relationer. De är varken konstanta eller självklara – åtskilliga gånger har de utmanats. Däremot verkar de vara synnerligen benägna att hänga kvar, inte minst i säkerhetspolitiska samtal. Reaktionerna som följer när de utmanas har inte sällan sexistiska och/eller rasistiska undertoner.

"Bra så. Nu måste Margot Wallström köras över."

Medan Wallström pekas ut som naiv, världsfrånvärd och till och med farlig kontrasteras hon också i sin motsats: försvarsminister Peter Hultqvist. Expressens ledare den 29 augusti 2017 skriver: "Försvarsminister Peter Hultqvist har strävsamt stärkt den svenska

försvarsförmågan. Anslagen höjs, världssavtalet med Nato har godkänts och Sverige gick vid halvårsskiftet med i elitstyrkan Joint Expeditionary Force. Men naiviteten har inte försvunnit. Samtidigt som Sverige lägger miljarder på inköp av stridsflygplan, u-båtar och luftvärnssystem åker utrikesminister Margot Wallström världen runt och förespråkar nedrustning.²¹ Center-stämplade Södermanlands Nyheter skriver i sin ledare: "Om de borgerliga partiernas invändningar är för svåra att svälja, så bör Wallström åtminstone ta in den skarpa kritiken från försvarsministerns område."²² I DN:s ledare kan vi läsa: "Kanske har Wallström skyggglappar, kanske vägrar hon lyssna på försvarsdepartementet. Det är inte första gången hon visar dåligt omdöme. Regeringens chef borde i så fall peka med hela handen."²³ Mikael Holmström, försvarsvänlig debattör på DN, citerar Jan Björklund: "Bra så. Nu måste Margot Wallström köras över."²⁴ Andra går ännu längre. Under rubriken "Tänk om även Sverige behöver kärnvapen!" ger sig Lars Ströman vid mediekoncernen MittMedia in i debatten. Rubriken till trots konstaterar han att det var "klokt" av Sverige att avstå från att skaffa kärnvapen när det begav sig. Samtidigt ser han Natos kärnvapen som nödvändiga för Sveriges säkerhet. "Sverige behöver inga egna kärnvapen. Men vår säkerhet är beroende av Natos kärnvapen. Försvarsminister Peter Hultqvist är måttligt förtjust i den linje som utrikesminister Margot Wallström bedriver."²⁵

Hultqvist kopplas samman med begrepp som ansvar, försvar och säkerhet. Han, till skillnad från Wallström, tillskrivs det hårda, det rationella, det realistiska. Visst finns det något kittlande illustrativt över att dessa två politiker, en man och en kvinna, framställs så olika. Det blir nästan för enkelt, för tillrättalagt. Eftersom jag är övertygad om att genusidentiteter är föränderliga och inte nödvändigtvis desamma som dominerande uppfattningar om biologiska kroppar blir det nästan provocerande att en man och en kvinna behandlas så stereotypiskt i termer av genus. Jag brukar i min undervisning prata om detta som förenklade mönster snarare än konstanter. Det handlar nämligen inte om biologiska kroppar. Den amerikanska statsvetaren Zillah Eisenstein lär oss att kön, genus och makt är mer komplicerat än så. I en bok om den amerikanska administrationen under president George W. Bush visar hon hur kvinnors representation på höga politiska

nivåer användes för att legitimera imperialistisk politik, med förödande konsekvenser för kvinnors säkerhet. Samtidigt som utnämningen av Condoleezza Rice till utrikesminister kan ses som ett slag för jämställd representation är hennes kön ingen garanti för en antimilitaristisk politik. Snarare drev Rice en utpräglad militariserad linje, som mer bidrog till en imperialistisk agenda än till kvinnors rättigheter. Kvinnor är inte per automatik fredliga, och män är inte krigiska av naturen. I många länder, däribland Sverige, har historiska processer dock bidragit till att skapa en koppling mellan maskulinitet, rationalitet och försvar, och femininitet, känsla och svaghet. Även om mycket har förändrats sen den svenska kärnvapendebatten på 1950- och 60-talet finns det något som tycks vara intakt. Rädslan för de hotfulla andra, och övertygelsen om att det är just militära medel och det manliga beskyddets logik som kan skydda från olika former av hot, lever vidare.

Avslutande reflektioner

Den svenska historien rymmer komplexa händelseförlopp. Efter intensiva debatter kantade av misogyna uttalanden då den svenska regeringen övervägde att skaffa kärnvapen på 1950-talet skrotades kärnvapenprogrammet och regeringen slog in på motståndarsidans linje. Istället för att skaffa kärnvapen tog Sverige sikte på kärnvapenedrustning. De som i debatten hade utmålats som naiva, känslobaserade och farliga kunde blicka tillbaka på en kamp som de kom att vinna. Kommer den regering som tillträder efter valet 2018 att våga skriva under kärnvapenförbudet? Kanske är rädslan för USA:s reaktion för stark. Kanske är tilltron till den egna försvarsförmågan så liten, och viljan att beskyddas av Nato så intensiv, att en anslutning till kärnvapenförbudet blir omöjlig. Kanske blir Wallström, med hjälp av krafter från det civila samhället och feministiska politiker i olika läger, vår tids Thorsson i framtida historieböcker. Kanske får den odisciplinerade oppositionen rätt igen. Om kärnvapen inte utplånar mänskligheten alltför snart blir det upp till kommande generationers historiker att göra bokslut vad gäller denna fråga.

FOTNOTER:

1. Margot Wallström, "En kärnvapenfri värld är möjlig", Svenska Dagbladet, 25 augusti 2017.
2. Nobelprize.org, "The Nobel Peace Prize 2017, International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN)", https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2017/ican-facts.html, tillgänglig 2018-07-18.
3. I denna artikel inkluderas debattinlägg, nyhetsartiklar och ledare i svensk press, såväl rikstäckande som lokal, under en vecka efter att Wallström publicerade sitt debattinlägg i Svenska Dagbladet den 25 augusti 2017.
4. Thomas Jonter har i ett flertal studier berört de tekniska förberedelserna för svenska kärnvapen. Se till exempel "The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons, 1945–1968: An Analysis of the Technical Preparations", *Science and Global Security* 18, no. 2, 2010.
5. Se till exempel Per Ahlmark, *Den svenska atomvapendebatten*, Utrikespolitiska institutet, Aldus Akтуellt, Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers 1965; Karl Molin, "Partistrid och partiansvar: En studie i socialdemokratisk försvarsdebatt", i Misgeld, Klaus, Bergström, Villy, Åmark, Klas & Molin, Karl (red.), *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år*, Tiden, Stockholm, 1989; Kjell Östberg, *I takt med tiden: Olof Palme 1927-1969*, Leopard, Stockholm, 2008.
6. Anna-Greta Nilsson Hoadley, *Atomvapnet som partiproblem: Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och frågan om svenskt atomvapen 1955-1960*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1989.
7. Gunnel Karlsson, *Från broderskap till systemskap: det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*, Arkiv, Diss. Göteborg : Univ., Lund, 1996.
8. "Protokoll, Socialdemokratiska Partistyrelsens sammanträde 21 februari 1956", SAP Partistyrelsens protokoll 1956-1959, Volym A 2 A: 017, Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek. Partistyrelsens protokoll har tidigare analyserats av ett flertal forskare, exempelvis Nilsson Hoadley (1989).
9. Cohn Carol, Felicity Hill and Sarah Ruddick, 'The Relevance of Gender for Eliminating Weapons of Mass Destruction', *The Weapons of Mass Destruction Commission Report nr 38*, 2005.
10. Yngve Möller, *Per Edvin Sköld – humanist och samhällsbyggare*, Tiden/Athena, 1996, s. 424-425.
11. Molin (1989), s. 336.
12. Margot Wallström, "En kärnvapenfri värld är möjlig", Svenska Dagbladet, 25 augusti 2017.
13. Expressen, "Margot Wallström är naiv om kärnvapen", 29 augusti 2017.
14. Gunnar Hökmark, "Nordkorea visar att Wallström är fel ute", Aftonbladet, 30 augusti 2017.
15. Mikael Oscarsson (KD) och Sofia Damm (KD), "Svårt att ta Wallströms solospelande på allvar", Svenska Dagbladet, 31 augusti 2017.
16. Sydsvenskan, "Låt inte kärnvapenfrågan stoppa stödet från Nato", 30 augusti 2017.
17. Olov Abrahamsson, "Kritikerna borde tagga ner", Norrländska Socialdemokraten, 1 september 2017.
18. Jonas Gummesson, "USA:s försvarsminister varnar Sverige för kärnvapenstopp", Svenska Dagbladet, 30 augusti 2017.

19. Karin Enström (M) och Hans Wallmark (M), "Skriv inte på ett tandlöst kärnvapenförbud", Göteborgsposten, 1 september 2017.

20. Young, Iris Marion, "The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 29, no. 1, 2003.

21. Expressen, "Margot Wallström är naiv om kärnvapen", 29 augusti 2017.

22. Södermanlands Nyheter, "Kärnvapenavtalet bör förbli osignerat", 1 september 2017.

23. Dagens Nyheter, "Ge Wallström skrivförbud", 31 augusti 2017.

24. Mikael Holmström, "USA i möte med Wallström om kärnvapenstopp", Dagens Nyheter, 31 augusti 2017.

25. Lars Ströman, "Tänk om även Sverige behöver kärnvapen!", Nerikes allehanda, 3 september 2017.